

Фоміна І. Л.,*кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри загальних дисциплін**та мовної підготовки іноземних громадян**Полтавського національного педагогічного університету**імені К. Д. Ушинського*

РОЛЬ ОБРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ

Анотація. У статті подається різноаспектне обґрунтування сутності поняття «образне мовлення», «образ», «образність», «образність мови», «образність мовлення», «виразники образності». Стверджується, що образність визначається як властивість літературного мовлення подавати інформацію в яскравій, оригінальній, предметно-чуттєвій формі; застосування особливих словосполучень, які підсилюють семантичні поля додатковими експресивними й емоційними нюансами.

Ключові слова: образне мовлення, образ, образність, образність мови, образність мовлення, виразники образності, словесний образ.

Постановка проблеми. На сьогодні образність мовлення є об'єктом вивчення літературознавства, лінгвістики та лексикології. Сутність поняття «образне мовлення» тісно пов'язана зі змістом таких суміжних понять, як «образ», «образність», «образність мови», «образність мовлення», «виразники образності» тощо.

На думку науковців (В. Виноградов, І. Гальперін, Д. Годлевська, Н. Голуб, Б. Головін, Н. Лаврусевич та ін.), мова регулює стосунки між людьми, впливає на них, що виявляється в мовленні, під час якого виникають певні обставини спілкування. Отже, наша культура мовлення залежить від змісту й послідовності, точності, доречності висловлювання, багатства словника, досконалого володіння умінням поєднувати слова в реченні, будувати різноманітні структури, активно застосовувати норми літературної мови.

За результатами аналізу можна констатувати, що образність у культурі мовлення є однією з її якостей. Образність науковці розглядають (В. Виноградов, Г. Винокур, М. Пентиліук, Д. Розенталь та ін.) як здатність викликати наочно-чуттєві уявлення мовними засобами й оперувати наочно-образними уявленнями, які виникають і перетворюються у свідомості людини. Отже, ключовим у визначенні сутності образності й образного мовлення є поняття «образ».

Метою статті є розгляд понять «образність» та «образне мовлення» в різних аспектах з метою відбиття в них питань щодо розвитку образного мовлення студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зауважити, що поняття «образ», «образність» належать до надзвичайно широких, багатоаспектних, багатопланових. Численні визначення терміна «образ» свідчать не про різне розуміння його сутності, а про неоднакові засади виявлення природи образності. Поняття образу є центральним у філософії, психології, мистецтвознавстві, літературознав-

стві й низці мовознавчих дисциплін. Відповідно до тлумачного словника, слово «образ» має кілька значень: 1) зовнішній вигляд кого-небудь, чого-небудь; відображення когось, чогось у пам'яті, свідомості чи створене уявою; копія, подоба когось, чогось; 2) характерна для літератури й мистецтва форма відображення дійсності; узагальнений тип, характер, створений письменником чи митцем; 3) те, що народжується, постає в уяві; 4) зображення когось, чогось; 5) відображення у свідомості явищ об'єктивної дійсності; який відтворює, зображує щось за допомогою образів або містить образ; який вирізняється силою, дохідливістю, впливовістю; яскравий, живий (про слово) [7]. Як бачимо, різні тлумачення означеного поняття вже вказують на галузь знань, у якій воно використовується: мову, літературу, психологію, філософію.

І. Гальперін підкреслює, що розуміння образності як відносин між двома типами лексичного значення слова відбито у визначенні лінгвістичного образу як результату взаємодії словникового та контекстуального значень [1].

У літературознавстві й мовознавстві поняття «образ» розглядається передусім як категорія естетична. Образ у найбільш узагальненому вигляді виступає як загальна категорія художньої творчості, притаманна мистецтву форма відтворення, тлумачення та засвоєння життя шляхом створення об'єктів, що естетично впливають [2]; особлива форма художнього структурування дійсності, якій притаманна яскрава предметна чуттєвість [4].

Образ завжди відтворює внутрішній світ суб'єкта. Якщо мовний знак – явище об'єктивне й колективне, то образ обов'язково пов'язує з ідеальним і суб'єктивним. О. Потебня зазначав: «Думка наша за змістом є або образ, або поняття, третього, середнього між тим і тим, немає» [5].

Структурно багатоманітність видів образів фактично зводиться до двох початків – принципу метонімії (частина або ознака замість цілого) та принципу метафори (асоціативна сполученість різних об'єктів); на ідейно-смысловому рівні цим двом структурним принципам відповідають два різновиди художнього узагальнення (метафори – символ, метонімії – тип). Відповідно, до метонімії зараховують образи в зображувальних мистецтвах, оскільки будь-яке сприймання зовнішнього буття – це реконструкція за допомогою основних природних матеріалів, ліній, форм, деталей, які становлять ціле й заміщають його. Метафоричне перенесення образу виявляється переважно у виразних мистецтвах – ліричній поезії, музиці, де естетичний об'єкт народжується з «пересікання» образних даних [2].

Крім того, види образів залежать від особливостей літературного роду. Якщо в епосі переваги надають

зображальному (онтологічному) чинникові, то в ліриці – виражальному (феноменологічному). За типологічною класифікацією виокремлюють об'єктний (довкілля), суб'єктний (внутрішній світ), виражальний (метафоричний, сюжетний, композиційний тощо) рівні образу, що може поставати як персонаж, ліричний герой, дійова особа, пейзаж, річ, емоція, символ, алегорія, будь-який троп, стилістична фігура [4].

Існує також поняття «художній образ», що визначається як категорія естетики, яка характеризує особливий, притаманний лише мистецтву, спосіб засвоєння й перетворення дійсності. Образом також називають будь-яке явище, творчо відтворене в художньому творі. Образи завжди двочленні, що дає змогу поєднувати різнорідні явища в одне ціле. У художньому образі один предмет виявляється через інший, відбувається їх взаємоперетворення. Мета образу – перетворити річ, переробити її в дещо інше – складне в просте, просте в складне, але в будь-якому випадку досягти між двома полюсами найвищого смислового напруження, розкрити взаємопроникнення різних планів буття [3].

У дослідженні В. Халіна звертається увага на найважливішу особливість художнього образу – відображення певної духовної сутності, що є важливою цінністю для людини. На думку автора, специфіка образу в літературі в тому, що він створюється не самим звучанням слова, коли воно вимовляється, не його виглядом, коли воно писане або надруковане, а його змістом і тим збагаченим смислом, якого воно набирає в художньому контексті. А це означає, що формою, будівельним матеріалом у літературі є не просто слово, а зміст слова та мовлення, тому осягнення літературного образу потребує не безпосереднього чуттєвого сприймання слова, а сприймання інтелектуального [8].

Отже, художній образ – специфічна форма переосмислення життя митцем, яка визначає і стилістику мовних рішень, якщо це образ словесний. Образ, який сприймається людиною через слово, є словесним образом. Через словесні образи сприймаються вторинні ознаки слова, і в результаті такого експресивного смислу первинне значення слова змінюється, стає більш яскравим, багатоаспектним. Словесний образ тісно пов'язаний із асоціативним мисленням, значним розширенням семантичних зв'язків слова, поєднанням первинного поняттєвого змісту з вторинним експресивним. Тому словесні образи підсилюються, увиразнюються за рахунок емоційно-експресивних відтінків.

Зазначимо, що словесний образ, на відміну від образу в широкому розумінні, завжди має комунікативну спрямованість і пов'язаний із взаємодією комунікантів (адресант – адресат), є реальним мовно-літературним фактом. Словесному образу в лінгвістичному й літературознавчому аспектах притаманна двоплановість (співіснування прямого значення та нових семантичних елементів), що надає можливість меншою кількістю одиниць здійснювати передачу багатомірних виявів дійсності. Основним актом комунікації є текст, а в художньому тексті словесні образи взаємодіють із змістовою організацією, що сприяє розвитку й накопиченню образних уявлень.

Учені визначають різні особливості словесного образу. Так, Д. Розенталь зазначає, що образність слова зумовлена його художньою вмотивованістю, призначенням і місцем у складі художнього твору, відповідністю його образному

змістові. Слово в художньому контексті двопланове: будучи одиницею номінативно-комунікативною, воно слугує також засобом створення художньої виразності, створення образу [6].

На думку В. Виноградова, словесний образ буває різної будови. Він може складатися зі слова, поєднання слів, з абзацу, розділу літературного твору й навіть із цілого або цілого літературного твору. Але він завжди є естетично організованим структурним елементом стилю літературного твору. Цим визначаються й форми його словесної побудови, і принципи його композиційного розвитку. Саме тому образи можуть виступати як ланцюг, що послідовно розгортається, можуть співвідноситися один з одним у стилістичній системі літературного твору на відстані великих відрізків [1].

Отже, словесний образ специфічний. Переломлення одного елемента в іншому, їх смислове взаємопроникнення, що виключає зображувальну чіткість і розчленованість, – саме це відрізняє словесний образ від живописного. З іншого боку, будучи умовним, словесний образ не може перетворюватися в знак, навпаки, він знімає знаковість самого слова. Між звучанням і лексичним значенням слова існує довільний, немотивований зв'язок; між лексичним значенням слова та його художнім смислом – зв'язок органічний, образний, оснований на причетності, внутрішній спорідненості.

З урахуванням викладеного, можна говорити про те, що словесні образи завжди виражають більше, ніж безпосередньо означають, підсилюючись додатковими емоційно-експресивними відтінками, вони характеризуються яскравістю, картинністю, емоційною забарвленістю. Тому до ознак образності науковці (М. Бахтін, В. Виноградов, Г. Винокур, Н. Лук'янова та ін.) зараховують такі: яскравість, метафоричність, точність, оригінальність, цілеспрямованість тощо.

Висновки. Образність визначається як властивість літературного мовлення подавати інформацію в яскравій, оригінальній, предметно-чуттєвій формі; застосування особливих словосполучень, які підсилюють семантичні поля додатковими експресивними й емоційними нюансами.

Відтак, образне мовлення виступає як якість виразного мовлення, що характеризується здатністю викликати в уяві наочно-чуттєві уявлення за допомогою спеціальних мовних засобів, які отримали назву «виразники образності» (термін З. Франко), тобто слів, словосполучень, мовних конструкцій, що сприяють створенню мовцем словесного образу. До показників образності мовлення науковці (Н. Гавриш, Л. Кулибчук, Т. Мельник, М. Пентиліук, З. Франко та ін.) зараховують різні засоби: фонетичні (алітерація, звукові анафора й епіфора, асонанс, звуконаслідування); елементи інтонаційної виразності (логічний наголос, мелодика, паузація тощо); лексико-семантичні (багатозначні слова, метафори, синоніми, антоніми, омоніми, гіпербола, словесні анафора й епіфора тощо); синтаксичні (крилаті вислови, паралелізм, інверсія, риторичне запитання тощо); словотворчі виразні засоби (створення індивідуально-авторських неологізмів); а також фразеологічні, граматичні виражальні засоби.

Отже, образне мовлення – це складне, специфічне явище, яке використовується передусім у художньому стилі мовлення.

Література:

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
2. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А.Н. Николюкина. – М. : НПК «Интелвак», 2003. – 1600 стб.
3. Литературный энциклопедический словарь / под ред. В.М. Коженикова, П.А. Николаева. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 2007. – 624 с.
5. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 616 с.
6. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка / Д.Э. Розенталь. – М. : Высш. шк., 1987. – 399 с.
7. Тлумачний словник української мови. Близько 20 000 слів і словосполучень / укл. Н.Д. Кусайкіна, Ю.С. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Харків : Книжковий Клуб «КСД», 2010. – 608 с.
8. Халін В.В. Розвиток художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету в процесі вивчення української літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / В.В. Халін. – К., 2006. – 19 с.

Фомина И. Л. Роль образности речи в процессе обучения

Аннотация. В статье представляется разноаспектное обоснование сущности понятия «образная речь»,

«образ», «образность», «образность языка», «образность речи», «выразители образности». Утверждается, что образность определяется как свойство литературной речи преподносит информацию в яркой, оригинальной, предметно-чувственной форме; применение особых словосочетаний, которые усиливают семантические поля дополнительными экспрессивными и эмоциональными нюансами.

Ключевые слова: образная речь, образ, образность, образность языка, образность речи, выразители образности, словесный образ.

Fomina I. The role of figurative speech in the learning process

Summary. In the article is fed the various aspect justification essence the concept of “figurative speech”, “image”, “imagery”, “imagery of speech”, “expression of imagery”. It is alleged that the imagery is defined as a property of literary speech to present information in a colorful, the original, subject-sensual form; application particular word combinations that enhance the semantic fields additional expressive and by emotional nuances.

Key words: figurative speech, image, imagery, imagery of speech, expression of imagery, verbal image.